

## FEMINISTIČNO-QUEEROVSKI A PRIORI RAZISKAV HOMOFOBIČNEGA NASILJA

Seveda ni bila prav lahka stvar najti srebrno sekiro na kraju, kjer se vse srebrno sveti.

(Bürger, *Čudovita potovanja ...  
barona Münchausna ...*)

Baron Münchausen alias Lažnivi Kljukec je v svoji izrazito nerazumni, pa vendar povsem razsvetljenski maniri večkrat natvezil kakšno kosmato, za lase privlečeno, pretirano in sploh nemogočo trditev. Tako je enkrat napletel, da je na mesec vrgel srebrno sekiro, vendar je ni mogel najti, saj je bilo tudi na mesecu vse srebrno. Pripovedi lahko zaradi njihove slikovite miselne nazornosti uporabimo za ponazoritev zapletenih, predvsem pa neizogibnih konceptualnih sklepov, saj so poglavitne značilnosti teh (prav tako kakor Kljukčevih) utopičnost, protislovnost, aporičnost in (morda vseskozi spregledljiva) ideološkost.

Katera so postavljajoča se načela in univerzalni pojmi homofobije, družbenih sestavov, družinskih razmerij; iz česa so sestavljeni koncepti in pojmi, ki gradijo govor o slednjih, analizo, raziskavo in tudi dejaven upor zoper

zatiranje, neenakost in nasilje? Trdim, da se je pri delovanju treba v maniri dandanašnjega sloga biovsakdanjosti vprašati: kakšnega porekla je homofobično nasilje? Zakaj se včasih zdi, da je govor o homofobičnem nasilju, »odkrivanje« in celo dokazovanje njegovega obstoja podobno iskanju srebrne sekire na srebrnem mesecu, kamor jo je Lažnivi Kljukec po pomoti vrgel, a jo kljub nevidnosti, k sreči, tudi našel?

Na zastavljeno vprašanje bom poskušala odgovoriti s pomočjo feministično-političnega teoretskega orodja, s katerim bom izvedla dekonstrukcijo strukturnih parov nasprotij kot zasnov za homofobijo v izobraževalnih sistemih.

### VZGOJA ZA ISTOSPOLNOST

Eno od izhodišč je bilo, da sem ob začetku predavanja skupini slušateljic pokazala fotografijo moje vrtčevske skupine in jih ob tem vprašala, ali mi znajo povedati, kateri od otrok na fotografiji je homoseksualen, ali je vzgojiteljica morda lezbijka, ali opazijo, morda sklepajo, na katero drugo posebnost? Vprašanje je neredko sprožilo zavzeto opazovanje fotografije, predvsem pa širši pogovor o homoseksualnosti, opredeljevanje najpogostejših stereotipov in vprašanja vidnosti/vidljivosti potencialno homoseksualnih otrok, pedagoških delavcev in staršev. To, da smo otroci za fotografiranje postavljeni v vrsti, strogo ločeni po spolu (to že na prvi hudomušni

Fotografija 1: Moja vrtčevska skupina leta 1978/1979, vzgoja za istospolnost?



Opomba k fotografiji: Avtoričin istoimenski prispevek v delu Bahovec, Bregar *Šola in vrtec skozi ogledalo* (2004), v katerem med drugim opisuje različne pristope pri izobraževanju predšolskih vzgojiteljic o homoseksualnosti.

pogled oblikuje dve »istospolni« vrsti), sem jemala za iztočnico o prepletenosti spola in spolne usmerjenosti, o vsiljevanju stereotipnih spolnih vlog pri delu v vrtcih nekdanj in danes. Izhajam iz ideje o povezanosti problema vidnosti in problema vidljivosti neheteroseksualnih spolnih praks z dejstvom globoke vzajemne potopljenosti normirane binarne spolne vloge v normirano – normirajočo seksualnost: deklice se predvidoma vedno zaljubijo v dečke in dečki se predvidoma vedno zaljubijo le v deklice. Spola sta dva, jasno vidna, nasprotna si in strogo ločena. Potemtakem gre z naslovom Vzgoja za istospolnost za igro pomenov na osi: isti spol in istospolnost, pri čemer s parodiranjem koncepta vzgoje (socializacije v procesu vzgoje) kažem na njegovo družbeno konstruiranost in tudi možno spodletelost.

## RAZISKAVE REGNBÅGE – RAINBOW – MAVRIČNIH DRUŽIN

Ob koncu leta 2009 smo v mednarodnem sestavu osmih raznovrstnih strokovnjakinj s Švedske, iz Nemčije in Slovenije zasnovale raziskavo o nasilju, ki ga motivira homofobija in je usmerjeno na otroke iz mavričnih družin, ti pa ga doživljajo v okviru vzgojno-izobraževalnih ustanov.<sup>1</sup>

Prvih štirinajst mesecev dela je namenjenih raziskovanju in analizi pridobljenih rezultatov, drugih deset pa oblikovanju priročnika, s katerim želimo izboljšati obstoječo pedagoško prakso v okviru omenjenega problema. V raziskavi smo med drugim predvidele določene raziskovalne hipoteze, denimo, da bodo otroci iz mavričnih družin strategije ravnanja z diskriminacijo, ki prihaja iz njihove okolice, razvili boljše od vrstnikov, saj je za stabilno samopodobo otroka morda bolj kot spolna usmerjenost staršev pomembna notranja pozitivna zaslomba družine. Posebej nas bodo zanimale njihove lastne izkušnje pri oblikovanju drugih pomembnih pristopov, ki jih uporabljajo v primerih homofobije

v vrtcu in šoli. Prav tako nas bodo zanimale izkušnje njihovih staršev. Nekaj zanimivih vprašanj v zvezi s temi bi utegnili biti, kakšno vlogo ima heteroseksualna matrica pri odločitvah, kako oblikovati svojo lastno mavrično družino, ki jo utegne izražati potreba po neanonimnem očetu, kako si starši delijo vloge, odgovornosti, kako vzpostavljajo enakopravnost, enakost, širše, kako lahko roditeljstvo vpliva na partnerski odnos ipd. To vsekakor niso osrednje teme raziskave, vendar bomo ob pomoči intervjujev zbirale obsežnejše gradivo, tj. informacije, ki so z našim končnim ciljem povezane morda le posredno, koristijo pa lahko kateri drugi analizi, na primer analizi kontekstov za odločanje o zasnovi starševstva. Naš cilj v okviru te raziskave je izbrati konkretne primere, ki bodo pedagoškimi delavcem omogočali čim bolj neposreden vpogled v mehanizme diskriminacije in jim dali tudi konkretne namige za možno dobro prakso.

Zaradi specifičnosti zavestne odločitve lgbt oseb za starševstvo in potencialno izpostavljanje otroka homofobiji imajo tako starši kot raziskovalke pomenljivo etično nalogo: preprečiti nadaljnjo »pandemijo« homofobije na vse, ki so v tesnem ali sorodstvenem stiku z lgbt osebami. Prav taka, osebna motivacija velja tudi za druge primere izključevanja in razlikovanja, ki jo v vrtcih in šolah doživljajo priseljenski in romski otroci, otroci z različnimi sposobnostmi, socialno ogroženi otroci itd. Moralizmi, ki se skrivajo za »skrbjo« za blaginjo in »normalnost« otrok, gredo v resnici zmeraj – protislovno – na račun prav teh »drugačnih« otrok, na isti mah pa tudi v normiranje vseh drugih otrok. Ali kakor pravi Althusser (2000: 72) o tradicionalnih ideoloških tekmovalkah za primat med državnimi aparati:

Tako šola kot cerkev z ustreznimi metodami, sankcijami, z izključitvami, s selekcijo itn. ne »dresirajo« samo svojih mašnikov, pač pa tudi svoje ovčice.

Nevtralne, objektivne pozicije, ene resnice ni. Umeščene, situirane (koncept D. Haraway 1999 a) so tako znanosti kakor njihovi raziskovalci, tako z vsakokratnim zgodovinskim trenutkom kakor z mestom, s katerega izreka, oblikuje, zagovarja svoje mesto raziskovalec/ka. Vednosti

<sup>1</sup> Raziskovalni projekt ima naslov *Izkušnje otrok iz istospolnih družin v šoli*, financira ga program Daphne EU. [Http://plone.gender.hu-berlin.de/rainbowchildren](http://plone.gender.hu-berlin.de/rainbowchildren) (20. 10. 2010).

so nujno parcialne, družbeno in kulturno določene, v njih vsebovana znanstvena ideologija se predstavlja kot znanost sama (pri tem imejmo v mislih razvojno-psihološke ali pa pedagoške zakone), zato ni čudno, da utegne presenečati neki »pogled od spodaj«, »nemi krik«, »glas Razlike«, neuniverzalizirani Drugi (Bahovec, Bregar 2004).

## PRED ZAKONOM VSI ENAKI ... REVEŽI

Kadar govorimo o homofobiji kot družbenem problemu, na katerega posameznice in posamezniki naletimo v ustanovah in ideoloških aparatih države (šola, cerkev, družina), je najprej treba ugotoviti tole: institucije oziroma njihove politike strukturno diskriminirajo po spolu, hkrati tudi po seksualnosti, obenem pa svoje ravnanje tudi spretno zakrivajo, tako da so v večinski zavesti osnovna razmerja vzroka in učinka obrnjena.<sup>2</sup>

Kumulativni diskriminatorški konglomerat, pri nas znan kot 14. člen Ustave RS, je nabor povsem heterogenih parametrov: narodnosti, rase, spola, jezika, vere, političnega in drugega prepričanja, gmotnega stanja, rojstva, izobrazbe, družbenega položaja, invalidnosti in vsake druge osebne okoliščine; to zadnje je, med drugim, pravzaprav evfemizem za spolno usmerjenost. Enako velja za Amsterdamsko pogodbo iz leta 1997, ki prinaša nabor šestih okoliščin: spola, rase oz. etnične pripadnosti, vere ali prepričanja, invalidnosti (hendikepa), starosti in spolne usmerjenosti. Pomenljiva je zakonska formulacija »ne glede na« in ne morda »prav zaradi«, saj bi bilo načelo enakosti proaktivnejše in vsekakor odkritejše v smislu priznavanja hierarhičnih razmerij moči. Njena pomenljivost je v tem, da skriva svojo normativno dinamiko in to, da smo subjekti pravic z državljanskim bojem in zavzemanjem za pravice oz. za odpravo kršitev teh pravic dosegli, da smo se zapisali med potencialno izpostavljene neenaki obravnavi po prej

našteti parametrov. Pri tem pa smo bili, po drugi strani, k temu vpisu, sledeč udeležanju koncepta tolerance – do neenakih, do drugačnih – preprosto pripuščeni. Namreč, ne drži, da bi bilo najpomembnejše to: tudi če si belka ali nebelka, si enakopravna; stvar je v tem, da smo prav zaradi svoje rase, spolov, v neenakopravnih in potencialno krivičnih položajih. Kar v dolgotrajnem obstoju ustavnih ureditev še ni jasno, priča o tem, da ima ta nejasnost natančno določen pomen, to je, da zakriva svojo utemeljenost na normi, ki pa je dejanski vzvod neenakih razmerij moči, vzpostavljanja identitet in njunega prepletenega ponavljanja in vnovičnega potrjevanja. Končna benigna potrditev »Vsi so pred zakonom enaki« je zastavljena natanko tako, da vzdrži prav v kontekstu tistih, ki jih razlikovanje zadeva, in ne morda onih, ki jih zaradi njihovega hegemonskega položaja ne zadeva. V Sloveniji so deklarativno sicer vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, le uživamo jih ne vsi enako/pravno/vredno.<sup>3</sup>

V večini Evrop/e se ustanove, tudi parlament kot krovna, pri uveljavljanju svojih pravil in zakonov praviloma ograjujejo od eksplicitnega zavzemanja homofobičnih drž. To utegne pomeniti tudi, da jih ne sankcionirajo ali kako drugače zakonsko obsodijo. V državah, kjer homoseksualnost kot taka ni prepovedana, preganjanje ni predvideno, vendar je izobraževanje za dvig zavesti praviloma razumljeno kot promocija homoseksualne prakse. To je med drugim seveda tudi izraz avtoritarnosti. Onstran tako skrajne točke (npr. kriminalizacija homoseksualnosti), ki našim družbam, recimo pogojno, skoraj ni več zamisljiva, je spekter institucionalnih in neinstitucionalnih praks, ki s svojimi mehanizmi učinkujejo interseksijsko in večkratno diskriminatorsko, hkrati pa liberalno.

Kateri so pogoji, pod katerimi je to možno? Kakšna je vloga šolskega aparata pri trenutni vsakodnevni reprodukciji spolne ideologije?

<sup>2</sup> Slikovna podoba k temu bi utegnla biti Escherjeva roka, ki riše drugo roko, hkrati pa z dlanjo briše, kar je pravkar narisala.

<sup>3</sup> Zato bi bilo trditvev ustrezno aforistično dokončati takole: vsi so pred zakonom enaki reveži.

## PARADOKSI SVOBODE V LIBERALNEM ZAKONU

Pritisk oziroma vsaj vpliv, če ne pristane-  
mo na moč, ki ga veje oblasti – zakonodajna,  
izvršilna in sodna, poleg parlamentarne oblike  
državne oblasti – s svojimi aparati izvajajo nad  
posamezniki/cami, je danes že moč prepoznati  
kot le en del zgodbe o nesvobodi:

S tem ko je reprezentacija političnega subjekta  
kot, denimo, lgbt – sebi/zase način, s katerim  
ljudje spreminjamo, transformiramo državo, je  
to za državo način, kako kontrolira, nadzira,  
podržavlja ljudi. [...] Kar se tiče pravic lezbijk,  
gejev, biseksualcev in transeksualcev, smo  
zagotovo že dolgo v času, ko se začetna eman-  
cipacijskost moči spreminja v regulativnost: iz  
nje izpadajo radikalnejše politične zahteve –  
predvsem depolitiziranih posameznikov/ic [...].  
Ta paradoks je izražen v Nietzschejevem vztra-  
janju (1989 [1888]: 85), da liberalne institucije  
prenehajo biti liberalne, takoj ko se uveljavijo  
ali so dosežene. (Pan 2009: 185–186.)

Zavzemanja za zakonske spremembe nam  
torej ne morejo biti samoumevna in to še ne  
pomeni, da so njihovi cilji optimalni oziroma  
celo idealni. Tako bo tudi v zvezi s spolno »pre-  
ferenco« sicer zavladata preferenčna politična  
obravnavata (kolikor še ni), vendar kot pripusti-  
tev, podelitev pravic (npr. institut registriranega  
partnerstva), to pa ne pomeni nič drugega kot  
povečanje oziroma razširitev nadzora še na  
neheteroseksualna partnerstva. Pri tem so vsa-  
kokratna volilna nihanja med konzervativnimi  
in liberalnimi strujami na ozadju intersekcije  
pravic in ekonomskih pritiskov pravzaprav  
občutno relativizirana. Prav rezultati razisko-  
valnih projektov (drugega skorajda ni) imajo  
pri tem delovanju veliko, neredko pionirsko  
vlogo.<sup>4</sup> Tako sta tudi koncepta multikulturalnosti

in enakosti v pedagogiki in šolah neredko vse  
pozornosti in kritike vredna reč, saj navadno  
ne spreminjajo tiste logike, ki ju v kontekstu  
šole izgrajujeta: ta je kulturno monolitna, he-  
gemonska, družbeno nepluralna in izključujoča  
ter v praksi omejena na politično korektnost.

Poskušala bom podati vsaj delen odgovor  
na to skorajda protislovno situacijo, saj se mi  
raziskovalna pozicija, ki vključuje ambicijo, ki  
vodi k uporabi oz. omogoča uporabo raziskova-  
nja kot orodja za ustvarjanje novih politik spola,  
kratko malo ne zdi nevrprašljiva niti nujno eman-  
cipatorska. Prej omenjena raziskava s svojim  
»skromnim« ciljem oblikovanja priročnika sicer  
nima širših in neposrednih političnih implika-  
cij, vendar pa je pomembna zbirka gradiva, pri  
katerem je zelo pomembno, kako je zbrano in  
interpretirano. Poleg tega omogoča neposredno  
politično aplikacijo, denimo v smeri oblikovanja  
novih oziroma udejanjanja obstoječih politik  
šolstva glede spola in seksualnosti.

Naredimo kratek ovinek z neposrednim se-  
stopom v sodobno feministično politiko spolov.

## POLITIKE SUBJEKTIVNOSTI

Najprej izključimo retoričnost vprašanja, za-  
kaj homofobijo in z njo širše povezane koncepte  
spola in spolnosti posebej poudarjati, tako re-  
koč dokazovati? Pogoji, v katerih je zavzemanje  
za zmanjševanje in odpravo diskriminacije na  
osnovi spola in spolne usmerjenosti sploh po-  
stalo del »agende« vsake sodobne demokracije,  
imajo svoj galapagos, torej evolutivno pot, v  
kateri so se razvijali in postali to, kar so danes.  
Imajo ga predvsem v feministični teoriji in

spolno-ideološkemu revizionizmu. To pa ni le ponižujoče,  
še več: vprašanje samo po sebi je nelegitimno. Zato je  
nujno, da zavrnemo motivacijo za postavitve tega vpraša-  
nja, da ga po istem ključu kot katero drugo zavrnemo kot  
nelegitimno, saj ne le grozi vrojenemu človekovemu do-  
stojanstvu, temveč ga neposredno krši (prim. nacistične  
omejitve rojstev za duševne bolnike/ce). Človekovo do-  
stojanstvo je sicer eden bolj čudežnih konceptov znotraj  
človekovih pravic – ga namreč ni, če ga ne upoštevamo  
oziroma zanj ne zagotovimo spoštovanja širše človeške  
skupnosti. Tako so namreč lepa načela, denimo načelo  
pravice do ustvarjenja (za odrasle) in ohranitve (za otroke)  
družine, uporabljena le deklarativno.

<sup>4</sup> Zdaj v Sloveniji prevladuje odziv, da je primernost isto-  
spolnih staršev za otroke in njihov vpliv nanje treba doka-  
zovati, po možnosti z longitudinalnimi raziskavami.  
Z znanstvenega vidika sicer takšna prizadevanja razu-  
mem, tudi njihov političen pomen za javno zavzemanje  
za pravice, vendar se osebno ne morem otresti mnenja,  
da z dokazovanjem svojega obstoja, svoje človeške  
kompetence za skrb in ljubezen pravzaprav odgovarjamo

njenih političnih ideologijah ter v aktivizmih za pravice lgbt oseb po vsem svetu. Kako dojemati in razumeti moč, je vsekakor vprašanje, ki se mu je feminizem zmeraj zelo pozorno posvečal (Yeatman 1997: 144).

Prepletenosti konceptov (drugega) spola in (manjšinskih) spolnosti ne bom posebej razlagala in poudarjala, saj sem to storila na drugem mestu (Pan 2007). Pogovor o homofobiji je intrinzično povezan s prevladujočimi koncepti binarizma spola in heteronormativne seksualnosti ter je s pojmom *prisilne heteroseksualnosti* (koncept A. Rich 1986) vzpostavljen s *heteroseksualno matrico* (koncept J. Butler 2001 [1990]), ki kot svoj strukturni učinek ustvarja svojega nujnega Drugega (koncept S. de Beauvoir 1999 [1949]), tj. homoseksualnost, ženske in druge (koncept L. Irigaray 1997).

J. Squires (2009 [1999]: 54) pregledno predstavlja razvojni zemljevid spola znotraj politične teorije in tudi metodologije raziskovanja; z »mapiranjem« vidimo shematično prepletene tudi epistemologije feminističnih teorij. S tremi »arhetipskimi« pristopi k vprašanju subjektivitete, determinističnim, konstruktivističnim in dekonstruktivističnim, lahko povežemo pojem biološkega spola (*sex*) – z njim je povezan biološki determinizem – pojem (družbenega) spola (*gender*) in njegove določenosti z biološkim spolom – z njo je povezan družbeni konstruktivizem – in s pojmom telesnosti (korporealnosti) – s tem pa je povezana dekonstrukcija.

Ob tem, da obstaja veliko konstruktivističnih razlag o pridobitvi spolno zaznamovane spolne identitete (vidnejše so G. Rubin, N. Chodorow, N. Hartsock, C. MacKinnon), so strukturalistične razlage razlikovanja med biološkim in družbenim spolom večinoma ostajale singularne, to pomeni, da so sicer pri pomembnih spoznanjih (o sistemu spola, ki konstruira dva različna biološka spola in deluje tako, da moč koncentrira v rokah patriarhov, pri čemer je – ne »ima« – pomembno mesto moči družina, heteroseksualnost pa osrednja institucija, ki ohranja sistem spolov) ostajale zavezane dihotomiji med biološkim in družbenim spolom ter enotni, singularni katego-

riji »ženska«. Nadaljnji premik pomenijo bolj pluralna dojetanja spola, ki tudi biološki spol »dekonstruirajo« kot družbeno konstruiranega, kategorijo žensk pa od »žensk« premeščajo k »subjektivitetam«. To nas popelje onstran razlikovanja med biološkim in družbenim spolom, k obravnavi nedualistično pojmovane telesnosti.

Pomembno je oceniti, da je obstoječe stanje glede dojetanja spola in seksualnosti v pedagoški praksi, ki se kaže v (prikritih) kurikularnih smernicah, konkretnih učnih načrtih in razpisanih temah ter mentalitetah njihovih izvajalcev, pedagoških delavcev samih, nezadostno. Najpreprosteje bi bilo dojetanje obstoječega stanja moč postaviti nekam med esencializem in nekakšno zavedanje o družbenem konstruktivizmu (teoretsko ga je zastavila S. de Beauvoir, izpeljal pa feminizem v šestdesetih), ki zagovarja načelno enakost med ženskami in moškimi, odpira pa tudi možnost realizacije spola, osvobodjene kulturnih stereotipov.

Stanje v šolstvu je vsekakor izraz obstoječega političnega vpliva in njegove prav tako skrb zbujajoče politike spolov in z njim povezanega diskurza. Izziv in cilj, v smeri katerega se gotovo šele moramo začeti bojevati, je predvsem dekonstrukcija spolnega binarizma in ne, denimo, interpretacija spolnih praks, golo vztrajanje pri enakosti moških in žensk ter esencialistična krepitev solidarnosti med homogeniziranimi ženskami. Tovrstna dekonstrukcionistična premestitev je gotovo bolj izzivalna od strategije vključitve (Squires 2009 [1999]), zahteva pa tudi drugačne oblike organiziranja »žensk«.

Vsekakor moramo znotraj vloge teoretskega in praktičnega socialnega dela, ki izhaja iz feminističnih temeljev, videti pomembno naloge, usmerjeno v transformativno vplivanje na pedagoško delovanje, predvsem v smislu oblikovanja pedagoških praks v smeri upoštevanja vidika spola in seksualnosti, dekonstrukcije njune nevtralnosti, tj. zgodovinske konstruiranosti spolnih identitet. To je potrebno, da bi se izognili nadaljnji postvaritvi in vnovičnemu ohranjanju teh identitet ter nanje vezanih spolnih vlog v obstoječih in prihodnjih (družinskih) strukturah, s čimer bi odpravili tudi vzroke za

problem vidljivosti in torej vidnosti neheteroseksualnih praks življenja.

## NA SREBRNEM MESECU ISKATI SREBRNO SEKIRO

*Mama očetu bere misli  
in vse njegove želje ugane.  
Pomaga mu kadar so dnevi kisli  
ali če z levo nogo vstane.  
Naš očka si včasih,  
da mami ustreže, predpasnik priveže  
posodo pomije – in če kaj razbije,  
v predpasnik zavije pa skrije ...<sup>5</sup>*

V luči zgoraj navedenega mota in njegovega konteksta velja, še preden preidemo v dekonstrukcijo pojmov spolne vloge, poudariti tole: nevidnost srebrnega na srebrnem ozadju je, kakor sicer ugotavljam v nadaljevanju, strukturna; je rezultanta, ki izhaja iz pozicij moči, vzajemno so-omogočenih s strukturami in perpetuiranih med drugim tudi z odporom, ki izhaja iz nevednosti in nedopustne neosveščenosti, ki ji je danes že kar težko verjeti. V tej pesmici je očka prikazan kot neroda, saj je,

kot *implicite* (iz)vemo, nevajen gospodinjskega dela, to, da pa pri njem vendarle sodeluje, implicira njegovo altruistično dobroto (do mame), s čimer ji pravzaprav nalaga neskončni dolg. Mi, ki materin dolg poznamo, bomo vedeli, da je hudomušno tudi on že vedel, da mi vemo, kako je skrila, skriva črepinje, čeprav mu jih, prav zaradi njegove avtoritarne pozicije, ne bi bilo treba – vendar jih mora prav zato, da njegov nasprotni člen v strukturi, tj. mati, potrdi in podvoji njegovo prevlado. V zameno bomo, enako hinavsko kot on, to hudomušnost radi nagradili z zamolčevanjem tega, da vemo za prikrito. Prenos na naslednji register, tj. na naslovnike/ice, že pomeni odpor zaradi nevednosti, ki je na delu, ko vzgojiteljica tako pesmico napiše in jo starši sprejmejo. Vsem znano skrito navzočnost črepinj bomo vsakič razblinili, če se povrnem k vizualni prisposobi z istobarvnim ozadjem, torej s srebrnim ščitom za srebrno sekiro, to je s privolitvijo v to igro. Verjetno ni potrebno, da naprej posebej poudarjam, da je v tem ekskurzu o razbiti »družinski srebrnini« *explicite* vsebovano dejstvo zlo-rabe ne-moči otrok in žensk kot skrajne konsekvence razmerij hierarhičnih pletežev tega, kar je A. Rich (2003 [1979]) odlično poimenovala »laži, skrivnosti in molk«.

Predpostavljam, da smo uspešno načeli problem nevidnosti (spregledovanja) srebrne sekire in da se je temni rob skritega predmeta orisal. Od tod lahko storimo korak naprej k problemu nevidnosti mavričnih otrok v svojih okoljih, nadalje tudi lgbt otrok in staršev neheteroseksualne identitete v izobraževalnem polju, ne nazadnje pa tudi spolno nekonformnih (neheteroseksualnih) pedagoških delavk in delavcev. Prej omenjeni raziskovalni projekt se bo poleg fizičnega in psihološkega nadlegovanja posebej posvetil upovedovanju moči izključevanja, precej specifični za homofobijo, in sicer iz queerovske dekonstrukcijske feministične perspektive.

A treba je misliti naprej: kako imajo lahko feministična prizadevanja za enakovredno obravnavo spola kakršnekoli politične učinke, da ne bi izpadli kot še eno lučanje sekire na mesec?

<sup>5</sup> Gre za čestitko, pod katero je pripisano Rada vaju imam! Avtorica spletnega dnevnika je nanjo naletela pri materi dvehletnega otroka, ki obiskuje enega izmed vrtcev v Sloveniji. Utemeljeno se sprašuje: »Ne razumem čemu služi sploh takšna čestitka? V nobenem ‚verzu‘ ne omenja nobene povezave med otrokom, ki to čestitko podarja, in njegovimi starši. Čestitka, za kaj pravzaprav?« Vir: <http://open.si/?p=3083> (avgust 2010). Zaradi avtentičnosti v besedilo nisem posegala pravopisno.

Iz pesmice in njene stereotipizirajoče logike je moč sklepati, da je njena avtorica morda imela namero nerodnost otroka povezati z nerodnostjo odraslega človeka in jo tako pokazati kot sprejemljivo in hudomušno; a poskusimo si za hip zamisliti, da bi tako vedenje pripisali materi: *Naša mami si včasih, da očku ustreže, predpasnik priveže, posodo pomije – in če kaj razbije, v predpasnik zavije pa skrije ...* Nastala bi situacija, v kateri bi verjetno najprej pomislili, da mami stori tako, da je očka ne bi kaznoval. Spolni vlogi sta popolnoma hierarhični in pesem nastopa kot vrtec v vrtcu – vlogi postvarja in reproducira. Je to učinek kurikularne preno-ve, doseg moderne pedagogike, smo tako otroka z igro, tako rekoč igraje – za nos – potegnili v igro patriarhalnih družinskih razmerij?

## HOMOSEKSUALNA SORODSTVENA RAZMERJA

V zvezi z ločnico med *sex* in *gender*, ki izhajajo iz stare delitve med naravo in kulturo, čeprav se z njo ne pokriva povsem, smo v sodobnem času vzpostavili in splošno sprejeli njeno vzporednico: biološko/socialno starševstvo. Slovenščina sicer ob pojmu matere pozna tudi pojem roditeljice (in nadomestne matere – to je mati brez odvečne druge dojke<sup>6</sup>), ki se razlikuje od starša, starega starša, krušnega starša ipd. Spolne vloge, denimo moški in ženska, so v primeru »istospolnih« staršev jezikovno, in miselno verjetno tudi, obravnavane enako kakor v primerih drugih staršev: vloga matere sovпада z ženskim spolom, vloga očeta je istovetna z moškim. Tako potem pridemo do situacij, v katerih bo v očeh javnosti ali pa tudi v očeh staršev samih otrok iz mavrične družine otrok imel dve materi oziroma dva očeta. Gledano strukturalno pa to ne pomeni drugega kakor podvojevanje isto-simbolnega, nasprotja brez opozicije, ali rečeno »po otroško«: po eni strani preobilje, po drugi temeljni primanjkljaj.

Norma za sovpadanje spola (ženski) in spolne vloge ter njenih značilnosti (feminilna, materinska, skrbna, odpuščajoča itd.) je povsem kontingentna, vendar je v sistemu spolnega binarizma in samoumevne heteroseksualne matrice postavljena za nujno in idealizirano. V resnici pa je prav nasprotno: nujno je, da smo sposobni misliti tako spolne vloge *qua* simbolne pozicije, kakor tudi spol, kot povsem prazne – zaseda in uprizarja jih lahko poljubno, kdor

hoče – in arbitrarne; njihova simbolna funkcija (v sorodstveni strukturi ali v jeziku) je sicer zagotovljena, vendar povsem poljubna. Ključna opozicija v logiki binarnih opozicij v strukturalni mreži je med plus in minus, med prepovedjo in zapovedjo, ni pa njen opozicijski ključ spolna razlika, zanjo je spolno-ideološko nezaznamovana struktura preprosto slepa.

Rečeno drugače, to pomeni, da ne bomo našli resne psihoanalitične trditve, da mora, denimo, očetovsko vlogo igrati oziroma zasedati moški; nedvomno jo (lahko) tudi ženska, pa se v dinamiki strukture ne bo spremenilo nič. Strukturalna antropologija, ki je tako kot drugi strukturalizmi izhajala iz jezikoslovja de Saussura, ne bo v spoju dveh žensk, denimo, videla nič več pomena kakor v spoju dveh fonemov.

Sintagmi »ženskega« spola in »nasprotnega« spola je normativno-diskurzivna. Ženska torej ne le, da se ne rodi kot ženska, to – prav tako kot mati – tudi ne postane.

Tako kakor je moral Lažnivi Kljukec, da bi našel srebrno sekuro na srebrnem mesecu, uporabiti logiko, bomo v tem »neizogibnem« primeru, ko se nam spoli skrivajo za spolnimi vlogami, tudi mi morali uporabiti logiko, ki združuje tako iskalčevo kakor skrivalčevo taktiko. Za neko raziskavo v Izraelu je intervjuvanka povedala:

Ena najlepših stvari življenja v lezbični zvezi je, da ti družba ne nalaga, kaj naj bi bila vloga ene ali druge partnerke. (Ben-Ari, Livni 2009: 94).

Performativnost (prenesena iz jezikovnih dejanj na spol) pomeni, da s tem, ko govorec/-ka govori, hkrati vzpostavlja dejanje, o katerem govori, to pa hkrati pomeni, da vzpostavlja tudi transformativno logiko, po kateri si strukture ne zamišljamo kot vnaprej postavljene niti sedimentirane na heteroseksualni matrici. Elementarne strukture sorodstva v svoji osnovi tako predvidevajo možnost (ki pa je ne izpeljejo): kaj bi bilo, če bi namesto menjave žensk v družbi potekala menjava moških (Lévi-Strauss 1985: 85–86)? Načelo »razlikovalne valence spolov« (Héritier 1996) je tako učinkovito, da ta, sicer logično mogoča plat sorodstvenega obrazca ostaja nevidna,

<sup>6</sup> Nanašam se na spoj sadizma in maskulinizma, ki ga navaja D. Haraway (1999 b), ko opisuje, kako je bil v poznih petdesetih zamišljen in do zgodnjih šestdesetih 20. stoletja ohranjan eksperimentalni aparat uglednega raziskovalca H. Harlowa, ki je zasnoval nadomestne matere za prisilno izolirane opicije mladiče, in sicer tako, da so oblikovali dva tipa »mater«; obe sestavljene iz žičnate mreže, prekrite z blagom, s klovnovskim nasmehom, nekatere pa tudi brez glav. Ene so oddajale izjemno vročino, druge skrajni hlad, ali pa so imele eno samo mesto laktacije. Avtorica navaja raziskovalčevo konstrukcionistično logiko: »Ko smo snovali to nadomestno mater, nismo bili odvisni od muhavosti evolucijskih procesov. [...] Proizvedli smo učinkovito telo popolnih razmerij, ki je bilo okleščeno nepotrebnih vzboklin in priveskov. Odvečnosti v sistemu nadomestne matere smo se izognili tako, da smo zmanjšali število dojk z dveh na eno.«

celo nemisljiva. Enakost in obrnljivost situacij v okvirih abstraktne logike postaneta v objektivni realnosti hegemonija enega spola in neobrnjivost. Kaj bi bilo, če bi »sedimentirano idealnost norme« (formulacija J. Butler 2009) premestila nenormativna svoboda? Kako bi bilo, če bi, po vzoru prepovedi incesta, ki je kulturna prepoved (zaradi svoje univerzalnosti – in ne zaradi »porekla v naravi«) narave, tudi homoseksualnost razumeli kot topos narave v kulturi? Če bi znova pretehtali sorodstvena pravila in namesto prekrivanja z neeksplicirano zapovedjo heteroseksualnosti homoseksualnosti končno priznali moč ustvarjanja sorodstvenih razmerij?

**Maja Pan**

## VIRI

- ALTHUSSER, L. (2000), *Ideologija in ideološki aparati države*, Izbrani spisi. Ljubljana: /\*cf.
- Amsterdamska pogodba (1997). <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf> (20. 10. 2010).
- BAHOVEC, E. D., BREGAR, K. (ur.) (2004), *Šola in vrtec skozi ogledalo*: Priročnik za šole, vrtce in starše. Ljubljana: DZS.
- BEAUVOIR, S. DE (1999) [1949], *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
- BEN-ARI, A., LIVNI, T. (2009), Socialna konstrukcija materinstva v istospolnih družinah. Pogledi bioloških in socialnih mater. *Socialno delo*, 48, 1–3: 87–97.
- BÜRGER, G. A. (1966), *Čudovita potovanja ... barona Münchhausna ali po naše Lažnivega Kljukca ...* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BUTLER, J. (2001) [1990], *Težave s spolom: Feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: ŠKUC.
- (1993), *Boddies that matter: On the discursive limits of sex*. New York: Routledge.
- (2002), Is kinship always already heterosexual?. Differences. *A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13, 1: 14–44, Bloomington: Indiana UP. <http://www.hartza.com/butler2.pdf> (5. 8. 2010).
- (2009), *Antigonina zahteva: sorodstvo med življenjem in smrtjo*. Ljubljana: Študentska založba.
- HARAWAY, D. (1999 a), *Opice, kiborgi in ženske*. Ljubljana: Študentska založba.
- (1999 b), *Journal for Critical Animal Studies*, VII, 2, 2009: 25.
- HÉRITIER, F. (1996), Masculin/Féminin. La pensée de la différence. Pariz: Odile Jacob. V: Héritier (2001): Neosvojljiva trdnjava sorodstvenih struktur. *Delta*, 7, 3–4: 31–53.
- IRIGARAY, L. (1997), *The Irigaray Reader*. Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1985), *Oddaljeni pogled*. Ljubljana: Škuc Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- PAN, M. (2007), *Ljubezen je ljubezen. Priročnik za učenje in razumevanje človekovih pravic na osnovi spolne identitete ter spolne usmerjenosti*. Ljubljana: Amnesty International Slovenije.
- (2009), Pedagogika in homoseksualnost ali vodenje otrok – za nos?. *Sodobna pedagogika*, 60, 4: 182–202.
- NIETZSCHE, F. (1989) [1888], *Somrak malikov ali Kako filozofiramo s kladivom*. Ljubljana: Slovenska matica.
- RICH, A. (1986), Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. V: *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose, 1979–1985*. New York: Norton.
- (2003) [1979], *O lažeh, skrivnostih in molku: Izbrani eseji, 1966–1978*. Ljubljana: Študentska založba.
- SQUIRES, J. (2009) [1999], *Spol v politični teoriji*. Ljubljana: Krtina.
- YEATMAN, A. (1997), Feminism and power. V: Shanley M. L., Narayan, U. (ur.), *Reconstructing Political theory: Feminist perspective*, Cambridge: Polity Press.